

Den opprinnelige symbiosen mellom fotball og presse

av

Knut Helland

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier
Universitetsforskning i Bergen
September 2002

Notat 11-2002

Innhold

Sammendrag	iii
Summary	iv
Forord	v
Den opprinnelige symbiosen mellom fotball og presse	7
Fotballens opprinnelse	7
Fotballen organiseres i England.....	9
Fotball blir industri.....	11
Fra amatør til profesjonell.....	13
Presse, fotball og industrialisering i England	17
Den opprinnelige symbiosen mellom fotball og massemedier i England.....	20
Avslutning.....	22
Litteratur	24

Sammendrag

I norsk sammenheng har massemedienes rolle lenge vært neglisjert i sportsforskningen, og sport og idrett som samfunns- og mediefenomen har lenge vært neglisjert i medieforskningen.¹ Denne neglisjeringen har funnet sted til tross for den sterke symbiotiske relasjonen mellom sporten og massemediene i dagens samfunn.

Etter hvert som mitt forskningsprosjekt *Sport, medier og journalistikk – Med landslaget til EM* skred frem ble det nødvendig å analysere det jeg har kalt den opprinnelige symbiosen mellom massemedier og fotball. Denne tok form i England i siste halvdel av 1800-tallet. Industrialiseringen ga folk penger og fritid, som blant annet ble brukt til masseunderholdningstilbud (fotball) og masse-medier (presse). Den opprinnelige symbiosen mellom massemediene og fotballen består i at fotball solgte aviser, og avisene promoterte fotballindustrien. De fleste av de trekkene vi i dag ser i forholdet mellom sport og medier viser seg i denne opprinnelige symbiosen. Dette er tema for den foreliggende rapporten.

¹ Begrepet symbiose er opprinnelig gresk og beskriver et samliv mellom to individer av to ulike arter som begge har fordel av det, i hvert fall større fordel enn om de hadde levd alene.

Summary

There has always been a strong symbiotic relation between sport and the mass media in contemporary society.² Nevertheless, the role of the mass media has been a neglected topic within sports research in Norway. Likewise, sport has also been a neglected topic within media research.

As the research project *Sport, Media and Journalism – With the Norwegian National Football Team to the European Championship* progressed, I found it necessary to analyse what I have termed “the original symbiosis” between the mass media and football, which emerged in England during the second half of the 1800s. Thanks to industrialisation, people now had money and spare time, thus making it possible to engage in leisure activities and entertainment, such as football and the mass media.

This symbiosis between the mass media and football implied that football helped sell newspapers, while the newspapers promoted the emerging football industry. Most of the features we see today in the relation between sport and media are evident in this original symbiosis.

² The concept of symbiosis is Greek in origin and describes a favourable co-existence between two separate species.

Forord

Dette notatet springer ut av et forskningsprosjekt finansiert av Rådet for anvendt medieforskning. Prosjektet handler om sport, medier og journalistikk med fotball som «case» og har tittelen *Sport, medier og journalistikk – Med fotball-landslaget til EM*. Prosjektet skal seinere publiseres i bokform

Takk til Rådet for anvendt medieforskning som har bidratt med forskningsmidler. Takk til LOS-senteret som har gitt gode arbeidsforhold over flere semestre. Takk også til kolleger og andre som har lest og kommentert denne teksten. Spesielt takk til idrettshistoriker Matti Goksøyr ved Norges Idrettshøgskole for nyttige og inspirerende innspill til fotballhistorien, og til Aleksander Eikeberg og Peter Dahlén for uvurderlige innspill fra sidelinjen.

LOS-senteret/Røkkansenteret, august 2002

Knut Helland

Den opprinnelige symbiosen mellom fotball og presse

I et innlegg i den engelske *Football Mail* skriver en fabrikkier følgende i 1904:

«[En] gentleman fortalte meg om et ærend han hadde hatt sist mandag til et verk i Blackburn. Verket var stengt fordi alle arbeiderne hadde dratt for å se Rovers mot Sunderland. I mitt eget tilfelle tok halvparten av de ansatte ekstra fri den ettermiddagen, og jeg møtte en fabrikkier på tirsdag som alvorlig overveide å stenge virksomheten lørdag morgen fordi arbeiderne var så opptatt med å diskutere ettermiddagens kamper at arbeidet ikke ble gjort. Det var ille nok, mente han, å få masse tid kastet bort på mandag når lørdagens kamper skulle diskuteres, og mer på fredag når helgens muligheter skulle diskuteres, veddemålene skulle gjøres, og kupongene fylles ut. Det er ikke rart at arbeidsgivere ser på utbredelsen av fotball med frykt, for svært mange arbeidsfolk opererer etter mottoet: 'hvis arbeidet ditt kolliderer med fotball, så slutt å jobbe».³

På slutten av 1800-tallet var fotball blitt en omfattende underholdningsindustri både for middelklassen og for arbeiderklassen, og fotballens popularitet gjorde den også attraktiv for pressen. Fotball solgte aviser, og avisene markedsførte fotball. Det er den historiske framveksten av denne symbiosen som er tema i dette notatet. Symbiosen oppstod mer enn hundre år tilbake i tid, og landet var altså England. Der fantes røttene både til det moderne kapitalistiske samfunn og til den profesjonelle fotballen.

Siste halvdel av 1800-tallet var forandringenes tid i Storbritannia, som i store deler av Europa. Kolonialisering og industrialisering hadde skapt økonomisk overskudd og nye samfunnsmessige organiseringsformer, og ideer om nasjonalstaten som en geografisk, markedsmessig, politisk og administrativ enhet tok form.⁴ Vareindustrien, medieindustrien og underholdningsindustrien kunne derfor henvende seg til nye markeder.

Det var også tiden for oppfinnelser: for elektrisitet, glødelampe, vannklosett og andre ting vi i dag omgir oss med. Flere av dagens massemedier fant sin form på denne tiden: aviser trykket i rotasjonspresse, fotografiet, filmen, samt de første elektroniske mediene som telegraf og telefon. Også fotballen slik vi kjenner den i dag ble på mange måter oppfunnet.

Fotballens opprinnelse

Fotballspillet har røtter langt tilbake i tid. De eldste referansene til spillet finner en i Kina 2500 år før Kristus. Også andre steder i Asia, i Egypt, og i Syd- og Nord-Amerika finner en forløpere til dagens spill. De gamle grekerne og romerne dyrket ballspillet, uten at de nødvendigvis *sparket* ballen. På 1400 og 1500-tallet spilte en i Firenze et spill

³ Sitert etter Tischler 1981: 127.

⁴ Se Anderson 1983.

som ble kalt *calcio*. Men det var i England spillet ble formet slik vi kjenner det i dag. Der ble opprinnelig betegnelsen fotball brukt for å skille mellom spill til fots og spill fra hesteryggen.⁵

I England er ulike typer av fotballspill kjent fra 1300-tallet. På denne tiden fantes det ulike typer lokale spill med mer eller mindre vage regler og med stort rom for improvisasjon. Spillet kunne vare hele dagen, men også foregå over flere døgn, og var ofte del av folkefester og ritualer; jul, påske og andre kirkelige markeringer ble gjerne brukt til å spille.

Antall spillere var ubegrenset, spillet var voldsomt, og både ballen og motspillere var mål for slag og spark. I flere hundre år prøvde styresmaktene å stoppe aktiviteten, og i noen tilfeller erstatte den med militærøvelser. Kong Edward III skal i 1365 ha gitt ordre til sheriffene i City of London om at i fritiden skulle befolkningen drive med oppbyggelige aktiviteter som å skyte pil og bue. Bortkastede og foraktelige aktiviteter som fotball skulle forbys, og de som drev med det skulle straffes.⁶

Spillet fungerte muligens som en type institusjonalisert vold – som en ventil og et konfliktløsningsmiddel i spenningen mellom ulike grupper. Det kunne være den ene bydelen mot den andre, veverne mot skredderne, gifte menn mot ugifte, studenter mot bønder. I Derby, som i andre byer, ble spillet til stadighet forbudt, men ordensmakten var begrenset, og forbudene kunne derfor ikke overholdes. Begrepet «lokal-derby» har sitt opphav fra Derby, hvor menighetene fra to ulike bydeler kjempet mot hverandre. Kampene var harde. I 1796 døde John Snape av skader han pådro seg mens han spilte.⁷ En samtidig av offeret skriver at Snape var

«et uheldig offer for denne vanen å spille fotball ved fastelavenstid; en vane som er skammelig for menneskehet og sivilisasjon, ødeleggende i forhold til lov, orden og regjering, og nedbrytende for moral, eiendom og livene til våre innbyggere.»⁸

Denne form for spill er i ettertid blitt kalt folkefotball eller landsbyfotball. Utover på 1800-tallet ble det satt inn soldater for å hindre at befolkningen spilte dette spillet. Det skjedde blant annet i Derby i årene mellom 1846 og 1849.⁹

Bakgrunnen var at i den tiltakende kapitalistisk samfunnsutviklingen på 1800-tallet var det liten plass til aktiviteter som varte over nesten ubegrensede tidsrom, og som i tillegg ødela arbeidskraft. Den kapitalistiske samfunnsformen kom til å endre det tradisjonelle fotballspillet. Fotballhistorikeren Bill Murray skriver i sin bok *Football – A History of the World Game*.

«Landsbyfotball var et av de mindre ofrene for denne utviklingen, selv om fotballfolkets motstand fungerte som et hinder når kapitalismen fortsatte sitt

⁵ Murray 1994: 1f.

⁶ Elias & Dunning 1971: 117.

⁷ Se også Dunning 1999, Solvoll 1999.

⁸ Walvin 1975: 14.

⁹ Holt 1993: 38, se også Russel 1997: 7 f.

ubønhørlige framtog. Staten kunne greie å omorganisere helligdagene i den kristne kalenderen, men den kunne ikke omorganisere sesongen. Det kunne kapitalismen. Med den kommende industrialiseringen ble fotballen først og fremst et urbant spill, og lidenskapene som alltid hadde styrt det ble kontrollert av en ny tid og en ny arbeidsdisiplin.»¹⁰

Den tidlige utviklingen av industrisamfunnet ga etter hvert arbeiderne svært begrensede muligheter for rekreasjon. Økonomihistorikeren Wray Vamplew viser i boka *Pay up and play the Game – Professional Sport in Britain* til at investeringer i produksjonsmidler måtte gi avkastning, noe som førte til en dramatisk endring i antall fridager fra midten av 1700-tallet. I 1761 ga Bank of England sine arbeidere 47 fridager, mot 44 i 1808, 18 i 1830, og kun fire fridager i 1834.¹¹

Mangel på fridager, myndighetenes motstand mot spillet, og tilflyttingen til industrialiserte byer og tettsteder gjorde at landsbyfotballen fikk avløsning av en slags overgangsform; gatefotball. Denne varianten var ganske uformell, ble spilt med færre deltakere, og krevde lite plass. Den kunne derfor spilles i byens ulike gater og torg. Likevel ble også gatefotballen forsøkt begrenset gjennom lovgivning. Fra 1835 ble spillere bøtelagt dersom de brøt med bestemmelsene i «The Highways Act», loven som skulle sørge for fremkommelighet i byene og langs veiene, noe som ble vanskeliggjort av det stadig mer populære fotballspillet.

Fotballen organiseres i England

Det var utdanningsinstitusjonene som skulle bli opphavet til det organiserte fotballspillet. Ved universitetet i Oxford ble spillet forbudt i 1555, men senere tatt opp igjen, og i 1570- og 1580-årene var fotball spilt ved universitetet i Cambridge.¹² Fotballspillet utviklet seg på nye måter innenfor læreinstitutionene, og etter hvert var det elevene ved de ærverdige kostskolene som tok opp spillet. Ved kostskolene Eton, Westminster, Harrow, Shrewsbury, Winchester og Charterhouse ble derfor fotball spilt fra slutten av 1740-årene. Men kostskolene var preget av opptøyer blant elevene, blant annet på grunn av den sosiale rekrutteringen; elevene følte at de stod høyere på den sosiale rangstigen enn lærerne. For eksempel var det ved skolen i Winchester seks opprør mellom 1770 og 1818, og ved skolen i Rugby måtte ledelsen tilkalle soldater for å stoppe et opprør i 1797.¹³

Utover på 1800-tallet ble disse skolene, som mange andre samfunnsinstitusjoner, reformert, og fra 1830-tallet tok ledelsen ved flere av kostskolene i bruk fotballspillet som et disiplineringsinstrument. Tanken var at spillet skulle gi disiplin, ro og orden, og at det skulle fremme fysisk fostring. Fotball ble altså tatt i bruk for at skolens ledelse skulle få kontroll i en tid preget av store samfunnsmessige endringer.

¹⁰ Murray 1994: 10.

¹¹ Vamplew 1988: 39.

¹² Walvin 1975: 22-23, Tischler 1981: 18.

¹³ Mason 1980: 11.

På mange måter ble utøvelsen av fotball – og sport generelt – et mål i seg selv ved disse skolene. Dessuten var fotballspillet ansett for å ha en viktig karakterbyggende funksjon. Store summer ble derfor brukt for å bygge ut baner for spillet. Men til tross for at behovet for å konkurrere på bredere basis ble stort, var det ikke utviklet felles regler skolene imellom. Variasjonen i regelverk var stor, og lenge spilte ingen av skolene mot hverandre. Det første steget mot å standardisere spillet var å formalisere et regelverk, og dette steget ble tatt ved kostskolene.¹⁴ Etter hvert utviklet det seg to hovedretninger: «rugby» og «soccer.» I Rugby var det, i motsetning til ved mange andre skoler, lov å bruke hendene, og i 1846 ble dette den første skolen der reglene ble skrevet ned: «The Laws of Football as played at Rugby School».¹⁵

Den videre utviklingen av fotball er resultat av en rekke tilpasninger som på ganske kort tid ga en felles plattform for innbyrdes konkurranse. I 1857 ble Englands første fotballklubb, *Sheffield FC* stiftet, og på begynnelsen av 1860-tallet var det så mange som 16 fotballklubber Sheffieldområdet.¹⁶ For at disse lagene skulle kunne spille mot hverandre måtte reglene koordineres. Et innlegg fra en tidligere kostskoleelev – en «old-boys» – i avisa *Times* den 5. oktober 1863 illustrerer problematikken:

«Jeg er selv fra Eton, og fotballspillet slik det blir spilt av oss er på mange måter svært ulikt det som spilles i Westminster, Rugby, Harrow og de fleste andre London-klubber. Disse ulikhetene forhindrer at det kan bli spilt kamper mellom de forskjellige skolene og klubbene; og videre forhindrer de spillere i å få anerkjennelse fra andre enn sine kamerater når de spiller godt. Nå, *sir*, alle disse ergrelsene kunne vært forhindret ved å fastsette et sett med regler for fotball slik at den kan spilles overalt. For eksempel kan kapteinene til lagene ved Eton, Westminster og Rugby, og presidentene ved en eller to London-klubber, møtes med medlemmer fra hvert universitet, og bestemme regler for ett universelt spill.»¹⁷

For å koordinere reglene i London-området kalte Ebenezer Cobb Morley inn til et møte for representanter for fotballklubbene i området.¹⁸ I alt ble det holdt seks møter, som resulterte i at *Football Association* (FA) ble opprettet 1863. Til å begynne med regulerte FA reglene for 11 klubber i Sør-England. De aller fleste var fra London, og klubbene hadde helst tilknytning til en av kostskolene. Etter hvert ble FA sin virksomhet mer omfattende, og i 1868 var tretti klubber tilknyttet organisasjonen. FA kom til å bli en regulerende organisasjon for fotball både i Storbritannia og internasjonalt.

Dette ga et grunnlag for en sosial spredning av et allerede populært spill som etter hvert trakk store mengder spillere og publikum. Men til å begynne med spilte lagene stort sett enkeltkamper mot hverandre. I 1871 introduserte FA *Challenge Cup*,

¹⁴ Murray 1994: 12.

¹⁵ Holt 1993: 84.

¹⁶ Russel 1997: 9.

¹⁷ Referert i Tischler 1981: 24f.

¹⁸ Murray 1994: 13 f.

som endte med en cup-finale mellom to lag slik vi kjenner cupen i dag.¹⁹ I alt 15 lag deltok, og den første finalen ble spilt i 1872.

Standardiseringen skapte også grunnlag for internasjonale kamper. Den første uoffisielle internasjonale fotballkampen ble spilt mellom England og Skottland i 1870, og den første offisielle landskampen spilte de to lagene i 1872. Kampen endte 0-0.²⁰ Bortsett fra i krigstid ble denne landskampen spilt hvert år fram til 1990. I Skottland var den lenge ansett som viktigere enn den skotske cupfinalen.²¹

Fotball blir industri

I Europa økte folkemengden fra omtrent 200 millioner innbyggere i 1814 til 460 millioner i 1914.²² I England ga industrialiseringen økt økonomisk velstand, billigere varer og bedre kommunikasjonssystemer. Som følge av det fikk større deler av folket mulighet til å bli underholdt og til å reise, og framfor alt lå det et stort potensiale i at industrialiseringen hadde gitt arbeiderklassen økonomisk evne til å kjøpe mer enn nødvendighetsartikler. Wray Vamplew skriver at arbeidsfolk fikk tid og råd til å drive og til å se på sport: «money could be made out of man at play as well as man at work».²³

Det var også viktig for den videre utbredelsen av fotball at arbeiderklassens arbeidstid etter hvert ble regulert. På 1840-tallet ble det vanlig å slutte tidligere på lørdag, og på 1860-tallet var halv arbeidsdag på lørdag ganske vanlig.²⁴ Dette ga fritid som var vel egnet til å bruke på sport, enten som utøver eller som publikum.

Etter hvert trakk fotballen store menneskemengder, og i denne interessen fra en ny klasse som industrialiseringen så å si hadde utstyrt med penger og fritid lå det et betydelig økonomisk potensiale. Fotball ble underholdningsindustri. *Aston Villa* var den første klubben som tok inngangspenger på sine kamper. Det skjedde fra 1874.²⁵ Tilskuerantallet på fotballkamper, og dermed inntektene, økte dramatisk. Første gang FA cup-finalen (Challenge Cup) ble arrangert – i 1872 – var det for eksempel 2000 tilskuere, i 1888 var det 17 000, i 1893 45 000, i 1897 69 000, i 1901 110 820, og i 1913 120 000 tilskuere på cup-finalen.²⁶ I 1923 ble finalen spilt på Wembley for første gang, og minst 200 000 mennesker tok seg inn på arenaen. Kapasiteten var på 127 000 tilskuere.²⁷

Fotball ble ganske snart den mest populære publikumssporten i England, og ble organisert som andre typer underholdningsindustri. Dette betydde at arenaen ble fysisk konstruert slik at det var plass til et visst antall tilskuere, enten det dreide seg

¹⁹ Murray 1994: 17.

²⁰ Olsen 1973: 5.

²¹ Murray 1994: 19.

²² Høyer 1995: 61.

²³ Vamplew 1988: 54.

²⁴ Vamplew 1988: 48.

²⁵ Walvin 1975: 77.

²⁶ Walvin 1975, Murray 1994.

²⁷ Russel 1997: 120.

om et sirkus, et varieté-teater, et konserthus, et teater, eller et stadion. Publikum ble holdt borte fra scenen eller fra stadion ved en barriere som hindret innsyn slik at kunde som betalte inngangspenger kunne ta del i underholdningen. Arrangøren bestemte en pris som eventuelt kunne variere med plassering, og inntil det var fullt hadde enhver som kunne betale for seg adgang. Prisene ble i stor grad bestemt ut fra forholdet mellom tilbud og etterspørsel.

Aston Villa var først ute igjen. Klubbens stadionanlegg stod ferdig i 1876, og formen på det nye anlegget gjorde det nettopp mulig å stenge ute de som ikke løste billett.

Etter hvert som klubbene på denne måten fikk omfattende inntektsmuligheter ble de gjort til aksjeselskaper med klare mål om fortjeneste. Den engelske idretts-sosiologen Eric Dunning skriver om klubbenes utvikling:

«De ble kommersielle foretak med profitt som et av hovedmålene på suksess. Dette betydde at lagene måtte spille godt for å være attraktive for et størst mulig publikum. Den opplagte utviklingen var å betale spillere for å dra til seg og beholde de med best evner, og å frigjøre dem fra nødvendigheten av å arbeide full tid slik at de kunne trene skikkelig og utvikle sine evner.»²⁸

Et kapitalistisk organisert samfunn kombinert med folks interesse for å se fotball la kort sagt grunnlaget også for profesjonell og kapitalistisk organisering av fotballspillet.²⁹ Spredningen av det organiserte fotballspillet foregikk med stor fart. I 1867 var 10 klubber medlemmer av det engelske FA, i 1871 50, og i 1888 1 000. I 1905 hadde FA 10 000 medlemsklubber.³⁰

Fra slutten av 1870-årene var fotballspillet altså flettet sammen med den industrielle revolusjon. Fotballen dro nytte av denne revolusjonen samtidig som den var en del av den. Spillet skapte nye markeder – for byggebransjen så vel som for tekstil- og skoinndustrien, og for ballprodusenter. Et foretak drevet av William Shillcock solgte på 1890-tallet 40-50 000 fotballer årlig.³¹ Store stadionanlegg ble bygget, og på og rundt disse stadionene utviklet det seg også markeder. En ny type sportsøkonomi basert på framvisning og deltakelse utviklet seg, og omfattet medlemsavgifter, attraktive pengepremier, spiller- og trenermarked, fan-artikler, samt gambling. Denne nye sportsøkonomien ble forvaltet av entreprenører og forretningsfolk som så det industrielle potensialet for slik virksomhet. Forretningsstanden og industrieiere var nye aktører på fotballarenaen, og representerte en annen kultur både i forhold til amatørerne – aristokratene fra Sør-England – og de kommende profesjonelle spillerne som i stor grad var arbeiderklassefolk fra Nord-England.³²

Det kan likevel se ut til at ønsket om profitt ikke var eneste årsak til at det ble investert i fotball. Avkastningen var i de fleste tilfeller liten. Derimot ga investeringer

²⁸ Dunning 1971: 148-149.

²⁹ Guttman 1978.

³⁰ Mason 1980: 31.

³¹ Vamplew 1988: 55.

etter hvert grunnlag for sosial anseelse, og i en del tilfeller kunne det gi indirekte inntekter, slik som i drikkevare-industrien. Mange bryggeri-eiere var tungt involvert i fotballinvesteringer, og hadde fortjeneste på at fansen feiret seire eller druknet sorger ved hjelp av ølet som investorene produserte.³³ Bryggeriene kjøpte aksjer i lokale fotballklubber og fikk plass i lagenes styre, og på 1880 og 1890-tallet spilte lagene ofte på baner eid av bryggerieiere.³⁴ Bryggerieierne fikk på denne måten to typer inntekter fra fotballen: inntekter fra å leie ut området så vel som inntekter fra salg av drikkevarer i forbindelse med kamper og trening. I tillegg ble fotballklubbenes puber populære møtesteder hvor salget ofte gikk godt også når det ikke var kamper.

Opprinnelsen til navnet på den engelske klubben *Tottenham Hotspur* sin hjemmebane, White Hart Lane, illustrerer den tette koblingen mellom bryggerinæringen og fotballen. Klubben ble stiftet i 1882, og kjøpte i 1899 det baneområdet den har i dag. Området ble kjøpt fra Charringtons bryggeri, som hadde en pub der. I kjøpekontrakten måtte klubben garantere for minst tusen tilskuere per kamp. Dette ville pubens eier nyte godt av. Navnet hans var – White Hart.³⁵

Da nettopp *Tottenham* spilte cup-finale i 1901, ble det spist 5000 brød, 50 000 rundstykker og boller, 80 000 kaker, 200 hele okser, 50 sauer, ett tonn torsk, et halvt tonn flyndre og ti tonn poteter (til «fish & chips»), 10 000 liter melk, 100 000 flasker mineralvann, samt øl, vin og brennevin.³⁶

Fotball skapte altså nye markeder, og det var spesielt den økte økonomiske evnen blant arbeiderklassen som gjorde den nye fotballindustrien mulig. Bill Murray skriver at: «Fotball var nå i tillegg til alkohol og religion menneskehetens store trøst. I Glasgow kunne de mest fanatiske dyrke alt på samme tid.»³⁷

Fra amatør til profesjonell

Spillet på kostskolene hadde vært basert på amatørsportens grunnlag. Ideelt sett var det nytelsen av å spille – for seg selv – som ble dyrket. Det viktigste var ikke å vinne, men å delta. Dette var den samme type ideal som seinere ble uttrykt av grunn-leggeren for de moderne olympiske leker, baron Pierre de Coubertin. Bill Murray skriver følgende om den opprinnelige amatør fotballen:

«[...] den sanne amatør hadde ingen overordnede mål. Han spilte kun for seg selv, vist i sin ytterste konsekvens av Hon. Alfred Lyttleton da han spilte for England mot Skottland i 1877. Da han ble kritisert for aldri å sende ballen til sine lagkamerater, svarte han foraktelig at han ene og alene spilte for sin egen fornøyles skyld. Det ville være nedverdiggende for ham å synke så lavt at han

³² Tischler 1981: 26f.

³³ Vamplew 1988: 179 f.

³⁴ Tischler 1981: 77.

³⁵ Davies 1973: 7.

³⁶ Herrmann 1977: 51, se også Tischler 1981: 77.

³⁷ Murray 1994: 29.

skulle spille for den gemene hop og framfor alt at de skulle betale for å se ham opptre. Tilskuere var like irrelevant for det rene amatørspillet som de var livsblodet for det profesjonelle spillet [...].»³⁸

Fotball var på mange måter et spill for driblere og individualister. Samspill slik en kjenner det i dag var nærmest ukjent. Når spilleren fikk ballen ville han dribble seg framover til han mistet den eller til han fikk mål. Og måtte spilleren gi fra seg ballen til en medspiller var det nesten like ille som at en motspiller skulle ta ballen. Slikt ble ofte møtt med pipekonsert fra sidelinjen.³⁹

Amatørspillerne, med sin bakgrunn fra kostskolene utviklet sine egne koder og idealer, som for eksempel «fair play». Selv om amatørspillet fortsatte i England, ble idealene satt under press når fotballspillet ble en populær publikumssport og ble profesjonalisert.

En del fotballag ble organisert av tidligere skolegutter – «old-boys» – fra kostskolene. *Blackburn Rovers*, *Queen's Park Rangers* og *Leicester City* er alle klubber som ble etablert på den måten.⁴⁰ Hovedandelen av klubbene ble likevel, ifølge fotballhistorikeren Tony Mason, opprettet i tilknytning til tre typer samfunnsinstitusjoner som allerede var vel etablert: *kirker og kapeller, puber, samt arbeidsplasser*.⁴¹

De religiøse miljøene var møtesteder for unge menn som kunne få utfolde seg sportslig. *Aston Villa* ble dannet av unge menn fra «The Aston Villa Wesleyan Chapel» i Birmingham i 1874. *Birmingham City*, *Everton*, *Fulham* og *Barnsley* er andre klubber som har opphav i religiøse institusjoner.⁴²

Klubbenes tilknytning til pubene kan forklares på flere måter. Ordet pub er i seg selv en forkortelse for «public house» – offentlig hus. Pubene hadde flere hovedfunksjoner på 1800-tallet: de var transportsentre (etter hvert tok jernbanen over denne rollen), de var sosiale møtesteder, og de var rekreasjonssentre. Ofte hadde pubene områder som kunne spilles på, og på puben kunne fotballspillerne skifte før kampen og spise og drikke etterpå.⁴³

Når det gjaldt fotballens tilknytning til arbeidsplasser kom den med industrialiseringen. Arbeidsplassene var opplagte møtesteder, og sport generelt, og fotball spesielt, ble brukt i kampen for en bedre og riktigere fritid blant arbeidsfolk. En del arbeidsgivere oppmuntret også til spill i arbeidstida, og i en del tilfeller kan arbeidsplassene ha blitt mer attraktive på grunn av fotballspillet.⁴⁴ *Arsenal* hadde sitt opphav i artillerifabrikken Woolwich Arsenal. *Manchester United* er opprinnelig stiftet av jernbanefolk, *Coventry* av arbeidere ved Singer-fabrikken, og *West Ham* ble stiftet av jernbanearbeidere på Thames Ironwork.⁴⁵ Noen av lagene var arbeiderinitierte og tett

³⁸ Murray 1994: 26.

³⁹ Olsen (1973) skriver at de tidlige offside-reglene bidro til at spillet fikk en slik karakter.

⁴⁰ Dunning 1971: 178.

⁴¹ Mason 1980: 21.

⁴² Mason 1980: 25.

⁴³ Mason 1980: 26 f.

⁴⁴ Mason 1980: 28 f.

⁴⁵ Mason 1980: 29 f., Larsen 1977: 10.

knyttet til fagforeningsvirksomhet, mens andre var organisert av ledelsen ved fabrikkene.

Fotballen passet godt for arbeidsfolk. Reglene var enkle, spillet krevde minimalt med utstyr, og det kunne spilles nesten overalt og under alle værforhold. I de industrialiserte byene var det store ansamlinger av arbeidere med bakgrunn fra landområdene. De manglet en arena for felles utfoldelse og identifikasjon. Det var disse lokale samlingene rundt spillet – en fritidsaktivitet – som utviklet seg til en industri. Enkelte brukte sine økonomiske midler til å spleise på å kjøpe områder der de kunne spille. De som ikke spilte, kom for å se på, og etter hvert førte fotballens popularitet til at spillere kunne ha fotball som arbeid.⁴⁶

I løpet av 1880-årene var det mange konflikter mellom amatører og profesjonelle, og lagene som var organisert rundt enkelte profesjonelle spillere fikk etter hvert et overtak. Året 1883 markerer et skille i så måte. Da vant for første gang et semiprofesjonelt lag cup-finalen; *Blackburn Olympic* slo amatørlaget *The Old Etonians*. Seieren til *Blackburn Olympic* representerer også et annet vendepunkt: det var første gang et lag fra det industrielle og arbeiderklassepregede nord vant cupfinalen mot et lag fra det borgerlige og aristokratiske syd.

Som profesjonelle var spillerne avhengige av å være effektive og bli sett på som attraktive i forhold til publikum og i forhold til et lønns- og spillermarked. Med profesjonaliseringen av spillet startet invasjonen fra de industrialiserte områdene på de engelske øyer, det kom en strøm av skotter til England for å tjene penger på fotball. De var regnet for å være både dyktige og billige. Da iren John McKenna i 1890-årene bygde opp Liverpool som storlag brukte han mottoet «send for the Scots» når han trengte nye spillere:

«Den fremsynte McKenna visste at den billigste, og beste, arbeidskraften befant seg i Skottland. [...] og Liverpool forsynte seg grovt av unge menn som ville opp fra gruvene. Hele laget bestod utrolig nok av 10 skotter i den første offisielle kampen klubben spilte. Bare keeperen var engelsk.»⁴⁷

Da *Tottenham Hotspurs* vant FA-cupen ved århundreskiftet var det kun to engelske spillere med på laget. De andre var irlendere og walisere, men framfor alt var de skotter fra det industrialiserte nord.⁴⁸

Striden om profesjonalisering av fotballen sto mellom aristokrater fra syd i England på den ene siden, og arbeidere og kapitalister fra nord i England på den andre. Den ble på mange måter avgjort i 1885, da profesjonelle klubber offisielt ble akseptert som deltakere i FA Cup av Football Association.

I 1888 tok så William McGregor fra *Aston Villa* et initiativ og sendte brev til de viktigste klubbene for å starte en liga. I brevet skriver han:

⁴⁶ Dunning 1971: 148.

⁴⁷ Hansen og Flatin 1999: 23.

⁴⁸ Herrmann 1977: 30.

«Hvert år blir det mer og mer vanskelig for fotballklubber av alle slag å arrangere vennskapskamper. [...] Jeg ber om å få komme med følgende forslag for å overkomme vanskelighetene: at 10 eller 12 av de mest prominente klubbene i England skifter på å arrangere hjemme- og bortekamper i et fastsatt kamp-program hver sesong.»

Tolv ledende klubber dannet så «The Football League». Klubbene spilte mot hverandre etter et oppsatt system, og et kommersielt rammeverk for den profesjonelle fotballens videre utvikling var lagt.⁴⁹ Men ikke hvilke som helst lag fikk delta i ligaens øverste divisjoner. Fotballhistorikeren Steven Tischler skriver:

«Lag fikk spille i fotball-ligaen delvis ut fra sin evne til å dra tilskuere. Supportere i relativt små byer var nå og da vitner til at deres klubb ble stengt ute fra ligaen til fordel for rikere og mer attraktive klubber. Erfaringer fra *Lincoln FC* illustrerer dette poenget. I 1908 bestemte 'The Football League' at *Tottenham Hotspur* fra London ville være mer attraktiv enn Lincoln-klubben, en bestemmelse som var helt konsistent med tendensen til å konsentrere den profesjonelle fotballen i de største byene.»⁵⁰

Fotballen ble et speilbilde av det kapitalistiske samfunnet på den tiden. Spillerne ble på mange måter betraktet som kroppsarbeidere på linje med arbeidere i industrien, og ble annonsert som «varer». I en avisannonse fra 1891 kan en for eksempel lese følgende:

«Høyre eller venstre 'full back'. Dette er en av de mest sympatiske ungdommene jeg noen gang har engasjert meg i. Han har referanser fra en velkjent pressemann, som har sett ham spille gjentatte ganger, vet hva han kan gjøre, og som har stor tro på hans evner og fremtidige muligheter. Bare se – høyde 5 fot 11 tommer, vekt 12 'stone', alder 20. Her er en ung gigant for deg – denne folen er verd å trene.»⁵¹

Spillerne spilte inn gode inntekter for sine klubber. Men de var selv ikke spesielt godt betalt. Fotballhistorikeren James Walvin skriver:

«Ironisk nok, men som en kunne forvente, var profittmakerne ofte de samme som allerede var veletablert lokalt: forretningsmenn, lokale politikere, og menn i liberale yrker som fra begynnelsen forskanset seg i styrerommene i de nye klubbene, og ble viktige aksjonærer da klubbene ble aksjeselskap med begrenset ansvar i 1890-årene. Disse menn med borgerlig bakgrunn var gjerne knyttet sammen i sosiale og politiske bånd.»⁵²

Helt fram til 1961 var det tak på spillernes inntekt i England.

⁴⁹ Walvin 1975: 81.

⁵⁰ Tischler 1981: 82.

⁵¹ Sitert fra Walvin 1975: 80.

⁵² Walvin 1975: 83.

Presse, fotball og industrialisering i England

Mot slutten av 1800-tallet var spillet fotball altså blitt en del av den industrielle revolusjon. I løpet av svært få år hadde det spredd seg fra å være et spill med lokale variasjoner spilt innenfor skolenes gjerder til å bli det mest populære spillet i England både for utøvere og for publikum. Hvordan kunne dette skje?

I sporene av industrialiseringen fulgte oppbyggingen av markeder. Kapitalistene trengte investeringsobjekter. Penger ble investert i industrialiserte produksjonssystemer som leverte store mengder varer. Investeringene skulle gi avkastning, og varene måtte derfor få avsetning på markeder som var store nok. Penger ble også investert i det som blir kalt underholdningsindustrien, hvor fotball var blitt et sentralt produkt. Sport var en av mange fritidsaktiviteter som dukket opp, som ga grunnlag for et kommersielt marked, og som gjorde at investorer kunne tjene penger på folks fritid.

Også aviser var på denne tiden kommersielle investeringsobjekter som fikk varekarakter, og utviklingen av pressen løper på mange måter parallelt med utviklingen av fotballindustrien. En viktig faktor for utviklingen av fotball som underholdningsindustri var nettopp den eksponeringen pressen ga «fotballproduktet».

Pressehistorikeren Sverre Høyer beskriver hvordan ulike utviklingslinjer gjør masseproduksjon av aviser mulig. På samme måte som for fotballen som spill og industri, fastlegges de viktigste rammene for pressens virksomhet i siste halvdel av 1800-tallet. Før 1800-tallet var papirproduksjon omstendelig og basert på tilgangen på tøyfyller, fortrinnsvis av lin. Etter hvert ble papirframstillingen industrialisert og distribusjonsmulighetene ble dramatisk forbedret. Samme år som FA ble dannet, i 1863, ble det mulig å framstille papir ved hjelp av tremasse. Papirprisene falt dramatisk, og papiret ble nå laget i lange nok ruller til at det kunne trykkes uavbrutt på rotasjonspresse.⁵³

Forutsetningen for denne «endeløse trykkingen» var at også selve trykkerimaskin-teknologien ble revolusjonert. I år 1800 var det teknisk mulig å produsere 100 eksemplarer av en liten 4-siders avis per time ved hjelp av de mest effektive håndpressene. I år 1900 gjorde rotasjonspressen at kapasiteten var økt til 96 000 eksemplarer per time av en 12-siders avis. For en avis i New York kunne opplaget på disse hundre årene økes fra 1000 eksemplarer til én million per utgivelse. De største opplagene i Storbritannia var 5000 i 1800, 50 000 i 1850 og 750 000 i 1900. Prisene på aviser stupte, pressen fikk en sentral plass som massemediet som holdt folk informert, og mulighetene for å trykke og selge store opplag førte til en ny type orienteringsevne og leserkompetanse hos publikum. Mellom 1850 og 1900 økte avisforbruket fra én dagsavis lest per 80. voksne person til én dagsavis lest per femte eller sjette voksne.⁵⁴ En ny type massemarked, hvor fotball og annen sport var sentrale ingredienser for å gjøre avisene attraktive, var etablert.

⁵³ Høyer 1995: 61, 69, 77.

⁵⁴ Høyer 1995.

Grunnstrukturene i fotball som spill var nærmest ferdig utviklet da 1900-tallet startet. Etter det er det kun offside-regelen fra 1925 og noen mindre endringer om målmannens rolle som har endret forutsetningene for spillet slik det foregår på banen. På samme måte var grunnstrukturene i pressens trykkes teknologi også ferdig utviklet ved århundreskiftet. Pressehistorikeren Svennk Høyer skriver:

«Ved inngangen til vårt århundre [1900-tallet] hadde avisteknologien funnet en optimal form. Den hadde kapasitet nok og var fleksibel nok til å imøtekomme de mulighetene som den videre utvikling av bransjen sto overfor på veien mot et mett avismarked. Etter at rotasjonspressen var ferdig utviklet i 1863 og det 'endeløse' papiret kom samme år, og etter at Linotype settemaskinene kom i 1886, skjedde det svært lite i selve avisproduksjonen inntil 1960-årene.»⁵⁵

Selv om trykkes teknologien ikke ble endret i løpet av disse årene, kom det nye oppfinnelser som gjorde det journalistiske arbeidet lettere. Telegrafene ble oppfunnet i 1844 og kom i praktisk bruk fra 1850-tallet, telefonen var oppfunnet i 1876 og kom i praktisk bruk i 1880-årene. Fra 1924 kunne også bilder overføres per telefon, og teleprinterene ble tatt i bruk fra 1931.⁵⁶

Som for fotballen var det likevel ikke kun de tekniske forutsetningene for pressen som ble løst på 1800-tallet. Hele pressens samfunnsmessige og kapitalistiske funksjon, slik vi kjenner den i dag, fant sin form. De samme historiske trekkene kommer til syne i England, Tyskland og USA på 1800-tallet. Masseproduserte aviser, rettet mot et massepublikum, får en helt sentral rolle i det industrielle samfunnet. De store mengdene industrielt produserte varer trenger avsetning, og dagspressen blir et sentralt medium for annonser. For avisene blir annonsene en viktig inntektskilde, og gir grunnlag for en ny type tenkning om avisøkonomi. Annonsene blir vidt distribuert, de blir godt betalt for, og avisene får på denne måten et større inntektsgrunnlag. Prisene på avisene kan senkes, og det blir flere som kjøper dem. På denne måten får avisene karakter av å være foretak som produserer annonseplass som vare, og denne varen får sin avkastning gjennom avisens redaksjonelle stoff.⁵⁷

Industrialiseringen av pressen gir fordel til de største foretakene blant de konkurrerende avisene, og inntektene avisene får gjennom annonser og salg blir investert i mer omfattende journalistikk som øker salget enda mer. Journalistikken utvikler seg og endres dramatisk i årene fra 1800 til 1900. En journalistikk som skulle kunne treffe et massemarked i stor konkurranse med andre foretak måtte framfor alt være vid, populær og attraktiv.

Før midten av 1800-tallet skjedde det en ganske sterk differensiering mellom det en i dag kaller tabloidaviser, og kvalitetsaviser. Grunnidéen bak tabloidavisen, slik den ble utviklet i USA, var at den skulle selge seg selv slik at omkostningene med den journalistiske satsingen ble dekket. Dette førte igjen til at avisene ble uavhengig av

⁵⁵ Høyer 1995..

⁵⁶ Høyer 1995.

⁵⁷ Habermas 1971: 17.

politiske partier. Det var massemarkedet, og det som var attraktivt for dette markedet, som nå ble styrende for journalistikken.⁵⁸

Tabloidavisenes pris lå langt under de etablerte avisene. Dette kunne skje fordi avisene satset på god distribusjon og høye salgstall. Det ble satset på folkelig journalistikk med bredt innslag av korte og fargerike historier. En av disse avisene i England var *Penny Magazine* som i løpet av kort tid på 1830-tallet fikk et opplag på 160 000 aviser.

Tidligere hadde pressen vært et viktig meningsbærende organ, ofte med klare intensjoner om å påvirke sitt publikum. I de nye tabloidavisene ble trivialiteter fortalt på spennende og omtrentlige måter, og meningsytringer ble blandet med reportasjer. Framstillingsmåten minnet om melodramaet fra viktoria tidens varieté-teater. Sensasjoner, sex og kriminalitet ble sentralt innhold, og det var brodd mot overklassen i historier om grimme huseiere, rike forførere og fattige og uskyldige ofre slik en gjenkjenner dem fra Charles Dickens' persongalleri.⁵⁹

De sjangere som fram til da hadde vært mest vanlige – nyhetsnotisen, møtereferatet og den lange redaksjonelle politiske artikkel – ble erstattet av nye journalistiske former. Reportasjen og intervjuet, som i dag regnes som grunnleggende og selvfølgelig fortellerformer i journalistikken, ble oppfunnet. Og i sammenheng med dette utkrystalliserer det seg en ny og aktiv journalistrolle. Det er en rolle som på publikums vegne stiller spørsmål til interessante personer i samtiden, som på publikums vegne går inn i en dramatisk eller eksotisk virkelighet, og som på publikums vegne opplever denne virkeligheten som en type øyenvitne. Øyenvitnereportereren, eller «vår utsendte medarbeider» blir «født». Den danske medieforskeren Peter Harms Larsen skriver om «fødselen»: «Med 'vår utsendte medarbeider' som prototype på journalistrollen, blir stoffet, innholdet, historiene i høy grad noe som direkte skapes gjennom aktivt utreisende og oppsøkende virksomhet.»⁶⁰

I særlig grad gjorde de elektroniske mediene telegraf og telefon en slik øyenvitnerapportering mulig ettersom de la grunnlaget for en ny type umiddelbar rapportering fra der hendelsene fant sted. Telegraf og nyhetsbyråer gjorde i seg selv at journalistikken ble mer preget av notiser, reportasjer og nyheter, og telegramstoffet ga leserne for første gang en følelse av å være à jour med begivenhetene.⁶¹

Pressen søkte å dekke stoffområder som var populære for å selge aviser og for å få annonseinntekter, og fotball utviklet seg til å bli et opplagt stoffområde i populærpressen. Gjennom at pressen tok denne rollen som formidler av fotball var grunnlaget for en symbiose mellom fotball og presse etablert.⁶²

⁵⁸ Høyer 1995: 83.

⁵⁹ Høyer 1995: 83.

⁶⁰ Harms Larsen 1990: 27.

⁶¹ Høyer 1995: 85.

⁶² Vamplew 1988: 180, Mason 1980: 187.

Den opprinnelige symbiosen mellom fotball og massemedier i England

Fotball, og sport, var et av flere kommersialiserte fritidstilbud som dukket opp på 1800-tallet når investorer oppdaget at det var mulig å tjene penger på underholdning. Andre slike tilbud var den populærpressen, dansehallerne, og badeferiene.⁶³ Samtidig som fotball utviklet seg til en attraktiv masseidrett, utviklet den seg altså også til en attraktiv massemedieidrett.

På mange måter gikk pressen inn og tok over en «rapporteringsfunksjon» som tidligere hadde vært ivaretatt av andre institusjoner enn pressen. En slik institusjon var for eksempel pubene. På puber rundt om i landet var interessen for fotballkampene stor. Særlig på hjemmepubene til lagene som hadde bortekamper, samlet det seg mennesker for å bli orientert om kamputvikling og kampresultat. I en periode var brevduene kjærkomne budbringere til pubene. Duene kom med budskap ikke kun om kampresultat, men også om lagoppstilling og om stillingen underveis. Dette ble slått opp på store tavler. Pubene og duene foregrep på mange måter pressens funksjon som den som brakte bud om resultater.⁶⁴

Også pressen brukte brevdUER som sendebud, selv om den etter hvert baserte seg på telegrafnett, som kom i praktisk bruk fra 1850-tallet. Helt fram til Main Stand ble åpnet i 1971 eksisterte det et duekleiv på *Liverpools* hjemmebane Anfield Road.⁶⁵

Telegrafene og organisert konkurranseidrett passet godt til hverandre. På samme måte som børsnoteringer og prisnoteringer kunne idrettens resultater formidles raskt gjennom telegrafsystemet.⁶⁶ Men telegrafene var et lite fleksibelt medium. Da telefonen kom i bruk i 1880-årene var det den som ble brukt som den viktigste informasjonskanal mot pressen. Fra begynnelsen av 1890-tallet installerte enkelte klubber telefoner på stadionsanleggene til bruk for journalistene. Brevduenes tid var forbi, i alle fall for avisene. Journalistene kunne nå ganske umiddelbart rapportere tilbake til hjemmoredaksjonen.

Det ble satset ganske voldsomt på fotballdekning i enkelte aviser, og avisene investerte mye i å være først. Hurtighet betydde salg. Flere aviser i England kom ut med spesialutgaver, ofte i farget papir, på lørdag kveld etter at kampene var spilt ferdig. Den rosa ekstraavgaven til *Liverpool Echo* har, bortsett fra i krigstid, kommet ut hver eneste lørdag i fotballsesongen siden 1889. I begynnelsen var det brevduene fra duoet på Anfield Road som stod for transportetappen fra *Liverpools* hjemmebane: lagoppstillinger, pauseresultat og sluttresultat ble skriblet ned på små papirlapper.⁶⁷ Tidlig på 1900-tallet i Glasgow kom lørdagens sportsutgaver ut med dekning av dagens kamper mens spillet ennå pågikk. Dekningen bestod av korte rapporter,

⁶³ Vamplew 1988: 68.

⁶⁴ Murray 1994: 30.

⁶⁵ Hansen og Flatin 1999: 43.

⁶⁶ Dahlén 1999: 67.

⁶⁷ Hansen og Flatin 1999: 43.

stillingen ved pause, endelig kampresultat, og til slutt – klokka 19.30 – full dekning av dagens kamper.⁶⁸ I sportsdekningen var en, da som i dag, tidlig ute med å ta i bruk teknologi som kunne korte ned på tid og på geografisk avstand.

Sportspressen har lange tradisjoner i England. Så tidlig som i 1817 hadde avisa *Morning Herald* idrettsreportasjer, og i 1821 kom *Sporting Life* som en daglig idrettsavis. Etter at fotballen var etablert som spill ble det klart et den var i ferd med å bli den mest populære sporten. Både avisutgivere og annonsører forholdt seg til dette. Reklame for spillerutstyr, annonser for kamper og for ulike helseprodukter ble en del av dette bildet. Mot slutten av 1880-tallet tilbød *Athletic Journal* premier til de av leserne som kunne tippe riktig kampresultat.⁶⁹

For i forbindelse med sport, og særlig fotball, utviklet det seg også en «vedde-industri» med behov for forhåndsinformasjon og resultatservice. Akkurat som pressen ble den viktigste informasjonskanalen om den moderne verden gjorde pressen seg også til den viktigste formidler av fotball. Analyser, nyhetsstoff, reportasjer, bakgrunnsstoff og resultatservice var noe av denne funksjonen. Annonser om kamper, reisetilbud for å komme dit, og ulike grunnlag for veddemål var å finne i avisene. Umiddelbart etter kampslutt ga avisene informasjon om kampenes utfall i avishusenes vinduer eller i ekstrautgaver.

På denne måten var både pressen og fotballindustrien avhengige av den kommunikasjonsmessige infrastrukturen som den industrielle revolusjon så å si «levrte». Handels- og forretningslivet, som fotball ble en del av, var avhengig av sikker og pålitelig moderne kommunikasjon. Turneringsplaner kunne settes opp, lag organiseres og fans informeres via telegraf og dagsaviser, mens nasjonale og lokale transportsystemer kunne forutsettes å levere post, fotball-lag og skarer av fans på rett sted til rett tidspunkt.

Som eksempel på hvor sentral transporten av fans var, og hvilket apparat den krevde, kan det nevnes at til cup-finalen i 1913 kjørte det fra Birmingham til London 40 spesialtog som transporterte i alt 20 000 supportere.⁷⁰ En slik kommunikasjonsmessig effektiviteten var på mange måter en forutsetning både massefotballen og for massepressen.

Presse og fotball utviklet seg nesten parallelt som to typer foretak eller industrielle virksomheter som skulle gi avkastning på investert kapital. En viktig forutsetning for begge disse virksomhetene var nettopp de store massemarkedene den industrielle revolusjonen hadde skapt gjennom å utstyre arbeiderklassen med fritid og kjøpekraft, og gjennom å utstyre nasjonen med kommunikasjonsmessige infrastrukturer.

⁶⁸ Murray 1994: 30.

⁶⁹ Murray 1994.

⁷⁰ Tischler 1981: 125.

Avslutning

Det moderne fotballspillet utvikling kan deles inn i fire faser. Den første fasen varte fra 1300 til godt inn på 1700-tallet, og fotballen bar preg av å være et vilt og ganske uregulert spill med store lokale variasjoner. Den andre fasen varte fra 1750 til omtrent 1840, og spillet ble tatt opp og utviklet ved kostskolene, men var fremdeles røft. Den tredje fasen gikk fra 1840 til rundt 1860. Reglene ble formalisert og spillet fungerte som et disiplineringsinstrument ved kostskolene. Den fjerde fasen, etter 1860, er kjennetegnet av at fotballspillet spredte seg fra kostskolene, og at spillet ble ytterligere formalisert på en måte som gjorde at det kunne spilles både på nasjonalt og internasjonal nivå.⁷¹

Denne formaliseringen var grunnlaget for at spillet fikk et så stort publikumspotensial, og derfor kunne utvikle seg til underholdningsindustri. Da det 20. århundret kom var fotball den sporten i England som hadde flest utøvere og størst publikum. Fotball var etablert som en profesjonell sport og som underholdningsindustri. Dette til tross, den første profesjonelle spilleren som spilte for England mot Skottland i 1886 måtte spille i en blå drakt mens hans lagkamerater hadde standard hvite, og ikke før år 1900 fikk en profesjonell spiller være kaptein på det engelske landslaget.⁷²

Klubbenes og spillernes inntekter var først og fremst basert på at et stort antall publikum betalte for å se kampene. I 1909 var det i England hver lørdag ettermiddag omtrent én million mennesker som var på fotballkamp.⁷³ Til tross for dette var inntektene for spillerne ikke store, og de var nesten fraværende i sommermånedene når fotball ikke ble spilt.

Bortsett fra endringer i offside-regelen i 1925 har spillets grunnregler ikke vært forandret siden slutten av 1800-tallet.⁷⁴ Etter at den kom fra kostskolene, var fotballen etablert som spill, som fritidsaktivitet, som industri og som kapitalistisk vare i løpet av knapt 40 år.

⁷¹ Dunning 1971.

⁷² Russel 1997: 27 ff.

⁷³ Tranter 1998.

⁷⁴ Den nye regelen innebar at det måtte være minst to motspillere mellom pasningsmottaker og motstanderens døddlinje idet ballen ble spilt, mens det tidligere måtte være tre. Den tidlige offsideregelen, som var fra 1866, gjorde det lett å sette offside-felle. (Olsen 1973: 7,9) Noen andre endringer i tilknytning til spillet: i 1850-årene var det ikke uvanlig med 15 spillere på hvert lag, og ikke før på 1870-tallet ble det vanlig med 11 spillere. Målnettets kom i bruk fra 1891 (Olsen 1973: 4) og var påbudt fra 1892, straffespark ble innført i 1891, og i 1894 ble dommerfunksjonen slik vi kjenner den i dag formet (Russel 1997: 31). I 1882 ble de engelske, skotske irske og walisiske fotballforbundene enige om slike ting som størrelse på ballen og hvordan innkast skulle foregå, og samme år ble også tverrliggeren innført. (Mason 1980: 15 f) Bruk av reserver i FA cup-kamper ble første gang tillatt så seint som i 1965. Under den aller første cup-finalen (1872) brakk en av spillerne kravebeinet etter ti minutters spill. Han spilte resten av kampen. Under cup-finalen i 1878 spilte en av målmennene med én brukbar arm i annen omgang, den andre var brukket. En av Englands største spillere på 1800-tallet, C.W. Alcock, trakk seg i «fair

Året 1863 symboliserer den felles utviklingen i forholdet mellom fotball og presse. Da ble det «endeløse» papiret for første gang tatt i bruk i rotasjonspresser som kunne spy ut opplag som tidligere hadde vært umulig. Det teknologiske grunnlaget for pressen som et medium som kunne tjene et massemarked var realisert. Det samme året ble også grunnlaget for fotball som masseidrett og underholdningsindustri lagt. Det engelske Football Association ble dannet, og det moderne fotballspillet formalisert. Fotball kunne bli masseidrett og masseunderholdning. Dette skjedde i en tid da kommunikasjonsmessige forutsetninger åpnet for nasjonal og internasjonal utbredelse av spillet.

Etter hvert tok sporten opp mer og mer plass i pressen, og utover på 1870-tallet kom sportsdekningen til å omfatte mer og mer fotball. Fra tilfeldige avsnitt ved siden av turgåing, boksing, sykling og annet kom fotballen til å dominere sportsdekningen.⁷⁵ Engelske aviser begynte å sponse fotball, og navnet på klubber og utøvere ble brukt for å fremme avissalget. Som en konsekvens av dette forholdet ble ofte fotball dekket i rosende vendinger, og en fikk fotballspillere til å skrive i avisene. Fotballhistorikeren Tony Mason gir et innblikk i hvor utbredt denne aktiviteten var:

«Tidlig startet spillerne å skrive for pressen, og spillerforbundet [Players' Union] mente at minst 80 spillere gjorde dette i 1914. Billy Meredith, for eksempel, hadde en spalte i *The Football Argus* i Bradford i 1908 som sannsynligvis også ble trykket i andre sportsaviser.»⁷⁶

Ofte ville spillerne fortelle sine historier og analyser til reportere, såkalte «ghost-writers» som var anonyme.⁷⁷ Svært ofte var det altså slik at ikke spillerne skrev selv, til tross for at det kunne se slik ut.

Ved århundreskiftet hadde fotballen i England utviklet seg til å bli landets mest sentrale underholdningsindustri. Pressen profitterte på denne industrien, og formidlet forhåndsomtaler, kampresultater og analyser. Et symbiotiske forhold mellom pressen og media ble etablert, og stjernespillere ble brukt for å selge aviser og andre varer. Mens fotball solgte aviser fungerte avisene som en gratis publisitets- og PR-kanal for fotball.⁷⁸

Fra slutten av 1800-tallet var de kommersielle dynamikkene mellom det profesjonelle fotballspillet og pressen etablert på en måte som i hovedsak skulle forbli uforandret i rundt 100 år. Det oppstod en symbiose som burde være vel kjent, men som ofte har vært neglisjert i analyser om forholdet mellom fotballens og massemedienes kommersielle utvikling.

play»- ånd fra en cup-finale etter at en motstander var blitt skadet. Han ønsket ikke at hans lag skulle ha fordel av å spille med en mann mer enn motstanderlaget. (Herrmann 1977: 24ff)

⁷⁵ Murray 1994: 30.

⁷⁶ Mason 1989: 98.

⁷⁷ Murray 1994: 31, 88.

⁷⁸ Murray 1994: 31.

Litteratur

- Anderson, Benedict (1983) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Dahlén, Peter (1999) *Från Vasaloppet til Sportsextra: Radiosportens etablering och förgrening 1925 – 1995*. Doktoravhandling. Stockholm: Siftelsen Etermedierna i Sverige.
- Davies, Hunter (1973) *The Glory Game*. London: Sphere books.
- Dunning, Eric (1971) «The development of modern football,» i Eric Dunning (red.): *The Sociology of Sport*. London: Cass.
- Dunning, Eric (1999) *Sport matters: Sociological Studies of Sport, Violence and Civilization*. London: Routledge.
- Elias, Norbert og Eric Dunning (1971) «Folk Football in medieval early Modern Britain», i Eric Dunning (red.): *The sociology of sport*. London: Cass.
- Guttman, Allen (1978) *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports*. New York: Columbia University Press.
- Habermas, Jürgen (1971) *Borgerlig offentlighet*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Hansen, Tore og Torbjørn Flatin (1999) *Liverpool Football Club 1892–99 – De røde fra Anfield*. Oslo: Liverpool FC Supporters' Club, Scandinavian Branch.
- Hermann, Richard (1977) *Da fotballen ble rund og andre historier om engelsk fotball*. Oslo: Cappelen forlag.
- Holt, Richard (1993 [1989]) *Sport and the British. A Modern History*. Oxford: Clarendon Press.
- Høyer, Svennik (1995) *Pressen mellom teknologi og samfunn: Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, Peter Harms (1990) *Faktion: som uttryksmiddel*. København: Amanda.
- Larsen, Petter (1977) *75 norske fotballår. Norges fotballforbund 1902 – 1977*. Oslo: Norges Fotballforbund.
- Mason, Tony (1980) *Association Football and English Society, 1863 – 1915*. Sussex: The Harvester Press.
- Murray, James [William James] (1994) *Football. A history of the world game*. Aldershot: Scholar Press.
- Olsen, Egil (1973) *Scoringer i fotball*. Hovedoppgave, Norges Idrettshøgskole.

- Russel, Dave (1997) *Football and the English. A Social History of Association Football in England, 1863–1995*. Preston: Carnegie Publishing.
- Solvoll, Mona Kristin (1999) *Fotball på fjernsyn. En fengslende fortelling for publikum i stua*. Hovedoppgave, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.
- Tischler, Steven (1981) *Footballers and Businessmen. The Origins of Professional Soccer in England*. New York: Holmes & Meier.
- Tranter, Neil (1988) *Sport, Economy and Society in Britain 1750 – 1914*. Cambridge University Press.
- Vamplew, Wray (1988) *Pay up and play the Game. Professional Sport in Britain, 1875 – 1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walvin, James (1975) *The People's Game. A Social History of British Football*. London: Allen Lane.

NOTATSERIE ROKKANSENTERET (ISSN 1503-0946)

Notatene kan bestilles fra Rokkansenteret, tlf. 55 58 97 10,
e-post: post@rokkauib.no, <http://www.rokkansenteret.uib.no>

NR

- 11-2002** *Knut Helland:* «Den opprinnelige symbiosen mellom fotball og presse». September 2002.
- 10-2002** *Marjoleine Hooijkaas Wik:* «Mangfold eller konformitet? Likheter og forskjeller innenfor og mellom fem statlige tilknytningsformer». August 2002.
- 9-2002** *Kristin Strømsnes:* «Samspillet mellom frivillig organisering og demokrati: Teoretiske argument og empirisk dokumentasjon». August 2002.
- 8-2002** *Torstein Haaland:* «Tid, situasjonisme og institusjonell utakt i systemer». Juli 2002.
- 7-2002** *Ingvild Halland Ørnsrud:* «Mål- og resultatstyring gjennom statlige budsjettreformer». Juli 2002.
- 6-2002** *Tor Helge Holmås:* «Keeping Nurses at Work: A Duration Analysis». June 2002. HEB.
- 5-2002** *Elin Aasmundrud Mathiesen:* «Fritt sykehusvalg. En teoretisk analyse av konkurranse i det norske sykehusmarkedet». Juni 2002. HEB.
- 4-2002** *Christian Madsen:* «Spiller det noen rolle? – om hverdagen på nye og gamle sykehjem». Juni 2002.
- 3-2002** *Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand og Per Solvang:* «Roma – en midlertidig døv by! Deaflympics 2001». Juni 2002.
- 2-2002** *Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand and Per Solvang:* «Rome – a Temporary Deaf City! Deaflympics 2001». June 2002.
- 1-2002** *Håkon Høst:* «Lærlingeordning eller skolebasert utdanning i pleie- og omsorgsfagene?». April 2002.